

Μια γαλλική ιδιαιτερότητα: Το άγαλμα του Λουδοβίκου ΙΧ και η αρχή της κοσμικότητας

Σχόλιο στην απόφαση TA Dijon – N° 2302227/22-4-2025

Βαρβάρα Μπουκουβάλα, Εφέτης Δ.Δ.-Δ.Ν.

Τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης¹ έχουν ως εξής: Με ομόφωνη απόφασή της στις 30 Ιουνίου 2020, η Επιτροπή Κοινωνικής Δράσης του Ταμείου Οικογενειακών Επιδομάτων της Saône-et-Loire ενέκρινε τη χορήγηση χρηματοδοτικής ενίσχυσης ύψους 430.000 ευρώ προς τον Δήμο Bourbon-Lancy, για την υλοποίηση του έργου «μεταφορά και αναδιαμόρφωση του κοινωνικού κέντρου». Η έγκριση αυτή τελούσε υπό τον όρο της απομάκρυνσης των εμφανών θρησκευτικών συμβόλων από τον χώρο του εν λόγω κέντρου. Όπως προέκυπτε, δε, από τα στοιχεία του διοικητικού φακέλου που συνόδευαν και αιτιολογούσαν την απόφαση, «ιδίως εκείνων που είναι ορατά από το εξωτερικό του κτιρίου (σταυρός και άγαλμα)».

Στη συνέχεια, το Δημοτικό Συμβούλιο του Δήμου Bourbon-Lancy, με απόφασή του της 30ής Μαρτίου 2023, ενέκρινε τη δωρεάν παραχώρηση προς την ενορία του Αγίου Ιωάννη του Ευαγγελιστή του αγάλματος του Λουδοβίκου ΙΧ, που κοσμούσε το κτίριο του παλιού σχολείου στον εν λόγω χώρο. Το άγαλμα επρόκειτο να αποσυναρμολογηθεί προσεκτικά από το παλαιό σχολείο, στο πλαίσιο των εργασιών μετατροπής του χώρου σε κέντρο κοινωνικής και πολιτιστικής δραστηριότητας, και να τοποθετηθεί στον ενοριακό οίκο.

¹ https://opendata.justice-administrative.fr/recherche/shareFile/TA21/DTA_2302227_20250422

Η απόφαση, δηλαδή, χωρίς να το ορίζει ρητά, εξαρτούσε τη χορήγηση της επιχορήγησης από την αφαίρεση του αγάλματος του Λουδοβίκου ΙΧ, το οποίο βρίσκεται σε κόγχη, στην πρόσοψη του κτιρίου· το άγαλμα απεικονίζει τον βασιλέα στεφανωμένο, φορώντας μανδύα διακοσμημένο με λουλούδια και κρατώντας στο δεξί του χέρι, πάνω σε μαξιλάρι, τον ακάνθινο στέφανο, όπως ένα βασιλικό στέμμα κατά τη διαδικασία της στέψης. Το κτίριο, το οποίο αποκτήθηκε από τον Δήμο το 2017, ονομαζόταν παλαιότερα «cercle Saint-Louis» και μετονομάστηκε σε «espace Joséphine Baker», ανακαινίστηκε, δε, για να φιλοξενεί το δημοτικό κέντρο κοινωνικής δράσης του Δήμου, έναν χώρο «infos jeune» (πληροφορίες για νέους) και ένα κοινωνικό κέντρο που προσφέρει υποστήριξη σε θέματα πρόσβασης σε δικαιώματα και παρέχει διάφορες κοινωνικές και κοινωνικοπολιτισμικές υπηρεσίες, προορισμένες κυρίως σε ηλικιωμένους και οικογένειες. Δεν αμφισβητείται, εξάλλου, ότι το κτίριο κατασκευάστηκε στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, ούτε ότι το άγαλμα το κοσμούσε ήδη από την κατασκευή του, δηλαδή πριν από την έναρξη ισχύος του νόμου της 9ης Δεκεμβρίου 1905.

Η ένωση La France en partage προσέφυγε ενώπιον του Διοικητικού Δικαστηρίου της Ντιζόν, ζητώντας την ακύρωση της απόφασης του Ταμείου Οικογενειακών Επιδομάτων, κατά το μέρος που έθετε ως προϋπόθεση για τη χορήγηση της χρηματοδοτικής ενίσχυσης προς τον ανωτέρω Δήμο την απομάκρυνση του αγάλματος που βρίσκεται στην πρόσοψη του παλαιού σχολείου.

Καταρχάς, το δικαστήριο εξέτασε τρία προκαταρκτικά ζητήματα που αφορούσαν το παραδεκτό του ένδικου βοηθήματος. Το πρώτο σχετιζόταν με τη δικαιοδοσία του να επληφθεί της εν λόγω διαφοράς.

Σύμφωνα με την πάγια νομολογία, οι διαφορές που αφορούν τις κοινωνικές δράσεις των ταμείων υπάγονται καταρχήν στη δικαιοδοσία των δικαστηρίων κοινωνικής ασφάλισης. Μόνον, κατ' εξαίρεση, και ειδικότερα στις περιπτώσεις επιδοτήσεων που χορηγούνται σε φορείς, εφόσον αυτές συνδέονται με την άσκηση δημόσιας εξουσίας ή την εκτέλεση δημόσιας υπηρεσίας, οι διαφορές υπάγονται στη γενική δικαιοδοσία των διοικητικών δικαστηρίων².

² CE, 27 Νοεμβρίου 2013, Syndicat national CFDT des mineurs et assimilés, n° 353703.

Όπως είχε κριθεί, όταν το ταμείο οικογενειακών επιδομάτων —αν και αποτελεί νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου— ασκεί αρμοδιότητες που συνδέονται με την εκτέλεση δημόσιας υπηρεσίας, όπως κατά την εξέταση αιτημάτων για επιχορήγηση εξοπλισμού στο πλαίσιο κοινωνικής δράσης, ενεργεί ως φορέας άσκησης δημόσιας εξουσίας. Συνεπώς, οι διαφορές που ανακύπτουν σχετικά με την καταβολή των επιχορηγήσεων αυτών, εφόσον δεν αφορούν ζητήματα κοινωνικής ασφάλισης, υπάγονται στη δικαιοδοσία των διοικητικών δικαστηρίων³.

Το δικαστήριο δέχτηκε ότι, στην προκείμενη περίπτωση, το ταμείο οικογενειακών επιδομάτων αποφάνθηκε επί αιτήματος για επιχορήγηση επενδύσεων που αφορούσαν τη δημιουργία και τον εξοπλισμό του κοινωνικού κέντρου του δήμου. Με την εκτέλεση της συγκεκριμένης δημόσιας υπηρεσίας και την άσκηση δημόσιας εξουσίας, το ταμείο ενεργεί ως όργανο δημόσιας διοίκησης, παρά τη φύση του ως νομικού προσώπου ιδιωτικού δικαίου. Το εν λόγω ταμείο λειτουργεί ειδικότερα στο πλαίσιο της οικογενειακής και κοινωνικής δράσης υπέρ οικογενειών, παιδιών και νέων, όπως αυτή του έχει ανατεθεί με το άρθρο L. 263-1 του Κώδικα Κοινωνικής Ασφάλισης και το διάταγμα 3ης Οκτωβρίου 2001, ενώ χρηματοδοτείται από υποχρεωτικές εισφορές, στοιχεία που επιβεβαιώνουν την αρμοδιότητα των διοικητικών δικαστηρίων.

Επίσης, το δικαστήριο απέρριψε την ένσταση του καθ' ου ότι η απόφαση δεν είναι εκτελεστή ή αποτελεί προπαρασκευαστική πράξη, διότι με αυτή χορηγείται επιχορήγηση υπό όρο που επιβάλλεται στον ωφελούμενο Δήμο. Και τούτο, διότι με την προσβαλλόμενη απόφαση απονέμονται δικαιώματα και επιβάλλονται υποχρεώσεις στον δικαιούχο, δηλαδή δημιουργούνται έννομες συνέπειες, οι οποίες προσδίδουν στην απόφαση εκτελεστό χαρακτήρα. Τέλος, κρίθηκε ότι η προσβαλλόμενη απόφαση αποτελεί ατομική διοικητική πράξη, η οποία δεν δημοσιεύθηκε ούτε κοινοποιήθηκε στην προσφεύγουσα Ένωση, κι ως εκ τούτου, η προσφυγή ασκήθηκε εμπρόθεσμα, προ πάσης κοινοποίησης, εφόσον δεν προέκυψε πλήρη γνώση της, πριν από την άσκηση του ένδικου βοηθήματος.

Τέλος, ο Δήμος υποστήριξε ότι η προσφεύγουσα Ένωση δεν είχε έννομο συμφέρον να προσβάλλει την πράξη, διότι ο κοινωνικός της

³ TC, 21 juin 2010, Association 1, 2, 3 soleil, n° C3732.

σκοπός δεν συνδέεται με το αντικείμενο της απόφασης και, επιπλέον, η γεωγραφική της αρμοδιότητα είναι εθνική, ενώ η απόφαση έχει αυστηρά τοπικό πεδίο εφαρμογής.

Όπως επεσήμανε ο *rapporteur public*, σύμφωνα με την κρατούσα νομολογία, όταν μια διοικητική πράξη έχει τοπικό πεδίο εφαρμογής, δηλαδή αναφέρεται και εφαρμόζεται σε περιορισμένη γεωγραφική περιοχή, καταρχήν, δεν αναγνωρίζεται έννομο συμφέρον προσβολής της πράξης αυτής σε ένωση εθνικής εμβέλειας. Θεμελιώνεται έννομο συμφέρον στην περίπτωση αυτή, μόνον όταν η απόφαση αφορά ζητήματα που, λόγω της φύσης και του αντικειμένου τους, επικρατούν των αμιγώς τοπικών περιστάσεων, ιδίως, όταν επιφέρουν σημαντικές επιπτώσεις στον τομέα των δημόσιων ελευθεριών. Έτσι, κρίθηκε ότι διοικητική πράξη δήμου, με την οποία θεσπίζεται μέτρο αστυνόμευσης που αφορά συγκεκριμένα άτομα αλλοδαπής υπηκοότητας τα οποία διαμένουν στην περιφέρειά του, υπερβαίνει το αμιγώς τοπικό πλαίσιο και μπορεί να προσβληθεί από ένωση που αποσκοπεί στην προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ακόμα κι αν η τελευταία έχει εθνική εμβέλεια, καθώς με την πράξη προσβάλλονται δικαιώματα⁴. Επίσης, κρίθηκε ότι, παρόλο που η άρνηση του δημάρχου της κοινότητας της Biarritz να καταργήσει δύο αποφάσεις του 1861 και του 1986, οι οποίες ονόμαζαν μια συνοικία και έναν δρόμο «*la négresse*» (η νέγρα), είναι πράξη τοπικού χαρακτήρα, ωστόσο, λόγω των επιπτώσεών της στην καταπολέμηση του ρατσισμού και στους τομείς της δημόσιας τάξης και των δημόσιων ελευθεριών, εγείρει ζητήματα που δικαιολογούν το έννομο συμφέρον συλλόγου, ο οποίος αποσκοπεί στην προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και την εξάλειψη των διακρίσεων, να την προσβάλλει ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων⁵.

Το δικαστήριο εν προκειμένω επεσήμανε ότι, σύμφωνα με το άρθρο 5 του καταστατικού της προσφεύγουσας ένωσης, σκοπός της είναι η προώθηση και η υπεράσπιση, σε ολόκληρη την επικράτεια της Γαλλίας, των αξιών της Γαλλίας, της Δημοκρατίας, της γαλλικής και ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς, του σεβασμού της γαλλικής γλώσσας, του

⁴ CE, 4 novembre 2015, *Ligue française pour la défense des droits de l'Homme et du citoyen c/commune de la Madeleine* n° 375178.

⁵ CAA Bordeaux, 6 Φεβρουαρίου 2025, *Association mémoires et partages* n° 24BX00144.

ευρωπαϊκού τρόπου ζωής και, γενικότερα, του γαλλικού και ευρωπαϊκού πολιτισμού.

Το δικαστήριο έλαβε υπόψη ότι η αιτούσα ένωση υποστηρίζει πως η προσβαλλόμενη απόφαση, με την οποία εξαρτάται η επιχορήγηση που θα λάβει ο Δήμος Bourbon-Lancy από την αφαίρεση ενός στοιχείου του τοπικού πολιτισμού που δεν έχει θρησκευτικό χαρακτήρα, εφαρμόζει εσφαλμένα την αρχή της κοσμικότητας.

Κατόπιν τούτων, το δικαστήριο, αφού έλαβε υπόψη του το αντικείμενο της προσβαλλόμενης απόφασης, το ουσιώδες ζήτημα που ανακύπτει με αυτή, ήτοι την ορθή ερμηνεία και εφαρμογή της κοσμικότητας στην προστασία του τοπικού πολιτισμού που έχει εμβέλεια υπερβαίνουσα το αμιγώς τοπικό πλαίσιο, καθώς μπορεί να αναπαραχθεί και να προκύψει και σε άλλους δήμους, έκρινε ότι η προσφεύγουσα ένωση, η οποία έχει ως κοινωνικό της σκοπό «την προώθηση και την υπεράσπιση, σε ολόκληρη την επικράτεια της Γαλλίας, των αξιών της Δημοκρατίας, της γαλλικής πολιτιστικής κληρονομιάς» έχει έννομο συμφέρον να προσβάλλει την απόφαση αυτή.

Το δικαστήριο, στη μείζονα πρόταση του δικανικού του συλλογισμού, έθεσε την πρώτη παράγραφο του άρθρου 1 του γαλλικού συντάγματος της 4ης Οκτωβρίου 1958, σύμφωνα με την οποία «Η Γαλλία είναι μια αδιαίρετη, κοσμική, δημοκρατική και κοινωνική Δημοκρατία. Εξασφαλίζει την ισότητα όλων των πολιτών ενώπιον του νόμου, χωρίς διάκριση λόγω καταγωγής, φυλής ή θρησκείας. Σέβεται όλες τις πεποιθήσεις». Έκρινε, δε, ότι η αρχή της κοσμικότητας, η οποία εντάσσεται στα δικαιώματα και τις ελευθερίες που προστατεύει το Σύνταγμα, επιβάλλει στο κράτος την υποχρέωση να διασφαλίζει την ελευθερία της συνείδησης και την ισότητα όλων των πολιτών ενώπιον του νόμου, χωρίς διάκριση θρησκείας, καθώς και να εγγυάται την ελεύθερη άσκηση της θρησκευτικής λατρείας. Από την αρχή αυτή προκύπτει, επίσης, η ουδετερότητα του κράτους και των άλλων φορέων της δημόσιας διοίκησης απέναντι στις θρησκευτικές λατρείες, δεδομένου ότι η Δημοκρατία δεν αναγνωρίζει ούτε χρηματοδοτεί καμία θρησκευτική κοινότητα. Τις συνταγματικές αυτές απαιτήσεις αντανακλά και ο νόμος της 9ης Δεκεμβρίου 1905 περί διαχωρισμού των Εκκλησιών από το Κράτος.

Το δικαστήριο συμπεριέλαβε στη μείζονα πρόταση και το άρθρο 28 του νόμου της 9ης Δεκεμβρίου 1905 στο οποίο ορίζεται ότι: «Απαγορεύεται, στο μέλλον, η ανέγερση ή η τοποθέτηση οποιουδήποτε θρησκευτικού σημείου ή εμβλήματος σε δημόσια μνημεία ή σε οποιοδήποτε δημόσιο χώρο, με εξαίρεση τα κτίρια που χρησιμοποιούνται για λατρευτικούς σκοπούς, τους χώρους ταφής σε νεκροταφεία, τα ταφικά μνημεία, καθώς και τα μουσεία ή τις εκθέσεις».

Ο rapporteur public επεσήμανε το πρόδηλο νομικό σφάλμα της προσβαλλόμενης απόφασης, δεδομένου ότι το άγαλμα του Λουδοβίκου δεν συνιστά θρησκευτικό σύμβολο. Όπως γλαφυρά περιέγραψε, χρησιμοποιώντας στοιχεία των εικαστικών τεχνών και της ερμηνείας τους, ο βασιλιάς του αγάλματος κρατά στο δεξί του χέρι ένα μαξιλάρι, επάνω στο οποίο βρίσκεται τοποθετημένο ένα ακάνθινο στεφάνι, το οποίο πράγματι παραπέμπει στο ακάνθινο στεφάνι του Χριστού, αλλά η εικαστική απόδοση παραπέμπει περισσότερο σε βασιλικό έμβλημα παρά σε λατρευτικό αντικείμενο. Συγκεκριμένα, το στεφάνι δεν κρατείται με ύφασμα ή σάβανο –όπως συμβαίνει συνήθως με τα προς προσκύνηση λείψανα– αλλά εκτίθεται πάνω σε μαξιλάρι, κατ' ανάλογο τρόπο με βασιλική κορώνα κατά τη διάρκεια στέψης, και όχι ως αντικείμενο λατρείας. Η απεικόνιση αυτή διαφέρει σαφώς από τις αναπαραστάσεις του 18ου αιώνα, όπου το βασιλικό στέμμα αποτίθετο στο έδαφος, ενώ το ακάνθινο στεφάνι κρατιόταν με γυμνά χέρια, για να υποδηλωθεί η ταπεινότητα της βασιλικής λειτουργίας, στοιχείο που θα μπορούσε να προσδώσει εντονότερο θρησκευτικό χαρακτήρα στο γλυπτό.

Με τη σειρά του, το δικαστήριο, χωρίς να χρησιμοποιήσει τις ως άνω αφηγήσεις του δημόσιου εισηγητή, έκρινε ότι οι διατάξεις του άρθρου 28 του νόμου της 9ης Δεκεμβρίου 1905 θεσπίζουν, με την επιφύλαξη των ρητά προβλεπόμενων εξαιρέσεων στο ίδιο άρθρο, απαγόρευση τοποθέτησης, σε δημόσιο χώρο, οποιουδήποτε σημείου ή εμβλήματος που εκφράζει την αναγνώριση μιας θρησκείας ή υποδηλώνει θρησκευτική προτίμηση, με σκοπό τη διασφάλιση της ουδετερότητας των δημόσιων χώρων έναντι των θρησκειών. Προβλέπουν όμως εξαιρέσεις από αυτή την απαγόρευση· έτσι, παρόλο που ένα νεκροταφείο αποτελεί τμήμα του δημόσιου χώρου του δήμου, επιτρέπεται η τοποθέτηση τέτοιων σημείων ή εμβλημάτων σε τάφους, ταφικά μνημεία και κτίρια που χρησιμοποιούνται για τη λατρεία.

Επιπλέον, το δικαστήριο επεσήμανε ότι ο νομοθέτης, προβλέποντας ότι η απαγόρευση θα ισχύει μόνο για το μέλλον, διατήρησε τα θρησκευτικά σύμβολα και εμβλήματα που ήδη υπήρχαν κατά την ημερομηνία έναρξης ισχύος του νόμου, καθώς και τη δυνατότητα να συντηρούνται, αποκαθίστανται ή αντικαθίστανται. Ανεξάρτητα από τις προαναφερθείσες διατάξεις, ισχύουν επίσης οι διατάξεις προστασίας του κώδικα πολιτιστικής κληρονομιάς που αφορούν τα ιστορικά μνημεία και τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Κατά τις κρίσεις του δικαστηρίου, το αμφισβητούμενο άγαλμα, που απεικονίζει τον Λουδοβίκο ΙΧ, στεφανωμένο και ντυμένο με μανδύα διακοσμημένο με λουλούδια, δεν έχει το χαρακτήρα θρησκευτικού σημείου ή εμβλήματος κατά την έννοια των προαναφερθεισών διατάξεων του νόμου της 9ης Δεκεμβρίου 1905, παρόλο που ο βασιλιάς κρατά στο αριστερό του χέρι, πάνω σε μαξιλάρι, τον ακάνθινο στέφανο, κατ' ανάλογο τρόπο με βασιλικό στέμμα κατά τη διαδικασία στέψης. Με τους όρους αυτούς, η προϋπόθεση αφαίρεσης του αγάλματος που βρισκόταν στην πρόσοψη του κτιρίου που στεγάζει το κοινωνικό κέντρο του δήμου Bourbon-Lancy, από την οποία εξαρτιόταν η έγκριση της επιχορήγησης στον εν λόγω Δήμο, κατ' εφαρμογή της αρχής της κοσμικότητας και τις προαναφερθείσες διατάξεις του άρθρου 28 του νόμου της 9ης Δεκεμβρίου 1905, συνιστά νομικό σφάλμα από την ταμειακή υπηρεσία οικογενειακών επιδομάτων της Saône-et-Loire.

Κατόπιν τούτων, το δικαστήριο προέβη σε ακύρωση της προσβαλλόμενης πράξης κατά το μέρος που εξαρτά τη χορήγηση της οικονομικής ενίσχυσης του δήμου Bourbon-Lancy από την απομάκρυνση του αγάλματος που βρίσκεται στην πρόσοψη του κτιρίου του εν λόγω Δήμου.

Έτσι, το άγαλμα του βασιλιά Λουδοβίκου ΙΧ θα παραμείνει στη θέση του, τηρουμένης της αρχής της κοσμικότητας!

